

STUDIE/STUDIES

Německá místa paměti jako memento transferu Němců z Brna¹

Klara Kohoutová

Abstrakt

Výzkum paměti a jejich míst proměnil studium historie a postupem času se etabloval ve vědeckém prostředí. V příspěvku jsme aplikovali Norovu koncepci míst paměti, která je do jisté míry vázána na národní rámec, na českou společnost. Místa paměti reflektují minulost a vypovídají o vztahu společnosti k dějinám, jako jasně exponované objekty jsou bezprostředním a cenným zdrojem přemýšlení o kolektivní paměti a zároveň jsou jejími přímými aktéry. Příspěvek se zaměřuje na české projevy historického vědomí ve vztahu ke čtyřem německým místům paměti na Brněnsku. Paměť je zkoumána prostřednictvím míst paměti, tj. připomínání ve veřejném prostoru. Studie analyzuje příčiny, poukazuje na iniciativy, vztahy mezi většinou a menšinou, které se prolínají při vytváření a uchovávání menšin paměti.

Abstract

Research on memory and its sites has transformed the study of history and over time has established itself in the scientific environment. In this paper we have applied Nora's sites of memory concept, which is to some extent linked to the national framework, to Czech society. Sites of memory reflect the past and testify to society's relationship to history; as clearly exposed objects, they are an immediate and valuable source for thinking about collective memory, and at the same time they are its direct actors. The paper focuses on Czech manifestations of historical consciousness in relation to four German sites of memory in the Brno region. Memory is explored through sites of memory, i.e. commemoration in public space. The study analyses the causes, highlights the initiatives, and the relations between majority and minority that are intertwined in the creation and preservation of minority sites of memory.

Klíčová slova: Místa paměti; transfer Němců; orální historie; Brno; komemorace.

Key words: Sites of memory; expulsion of Germans; oral history; Brno; commemorations.

---

¹ Článek vychází jako součást VEGA projektu č. 2/0110/22 *Transfer Němcov z Československa po druhej svetovej vojne v dobovej propagande*.

Na úvod o místech paměti

Termín místa paměti vychází z několika svazkové kolektivní monografie *Les Lieux de mémoire*,² jejímž editorem je francouzský historik Pierre Nora. Koncept míst paměti vznikl v čase, kdy „v západoevropských zemích došlo k nahrazování spontánní osobní, rodinné a národní paměti, definované jako neplánovaný přenos vzpomínek z generace na generaci, učebnicovou konstrukcí národních dějin“.³ Tento proces šel ruku v ruce s demokratizací a globalizací. Podle Nory vznikla nezbytnost zhotovit inventář míst, jež by se stala šířitelem paměti.⁴ Místa paměti jsou symbolická zobrazení minulosti, současně ztvárnují hodnoty, které jsou součástí formované kolektivní identity. Skrz svoji vizuální podobu místa paměti pomáhají determinovat identitu národa či skupiny, k níž se vztahují, a tím splňují úlohu rekonstrukce národních dějin.⁵ Pro danou skupinu je symbolická hodnota míst paměti velká a zároveň je základem pro utváření vlastní identity.⁶ Místa paměti v souladu s teorií Reinolda Schmückera plní funkce uchování tradice, popřípadě funkci utváření identity.⁷ Takováto místa jsou vhodnou formou jak zprostředkovat budoucím generacím hodnotové vědomí národa či konkrétní skupiny.⁸ Zároveň se stávají vhodnou alternativou vzájemného respektu a pochopení i kdysi zneprátelených společenství.⁹ Cílem takového místa je odkaz silných momentů etnika, národa či skupiny.¹⁰ Vyjma

² V několikasvazkové práci *Les Lieux de Mémoire* představil tým vědců okolo Pierre Nory kaleidoskop francouzské kulturní historie. Blíže viz NORA, Pierre (ed.). *Les Lieux de mémoire*. Paris 1984.

³ HLAVAČKA, Milan. Místa paměti a jejich postavení v historickém a společenském „provozu“. In *Místa paměti česko-německého soužití. Sborník příspěvků z konference pracovní skupiny Česko-německého diskuzního fóra Místa paměti v Chebu 5. 6. 2010*. Praha 2011, s. 16–17. [Online] Dostupné z: <<https://is.cuni.cz/studium/predmety/index.php?do=download&did=73771&kod=JMB056>> [Cit. 2022-02-02].

⁴ ŠUBRT, Jiří – PFEIFEROVÁ, Štěpánka. Kolektivní paměť jako předmět historicko-sociologického bádání. In *Historická sociologie*, č. 1, 2010, s. 20–21.

⁵ HROCH, Miroslav. Historické vědomí a potíže s jeho výzkumem dříve i nyní. In ŠUBRT, Jiří (ed.). *Historické vědomí jako předmět badatelského zájmu: teorie a výzkum*. Kolín 2010, s. 31–46.

⁶ „Místa paměti žijí ve společném prostoru, jsou útočišti, v nichž dosud přežívá něco ze symbolického života skupiny.“ NORA, Pierre. Mezi pamětí a historií: problematika míst. In MAYER, Francoise – BENZA, Alban – HUBINGER, Václav (ed.). *Antologie francouzských společenských věd: Město*. Praha 2010, s. 47.

⁷ Více viz SCHMÜCKER, Reinold. O funkcích umění. In *Aluze*, č. 8, 2004, s. 122–133.

⁸ „Místa paměti se rodí a žijí ze stesku po spontánní paměti, z vědomí, že je třeba utvářet archivy, zavádět výročí, pořádat oslavy, pronášet nekrology, notářsky ověřovat dokumenty.“ NORA, Pierre. *Mezi pamětí a historií: problematika míst*, s. 46.

⁹ HLAVAČKA, Milan. *Místa paměti a jejich postavení v historickém a společenském „provozu*, s. 21.

¹⁰ NORA, Pierre. *Mezi pamětí a historií: problematika míst*, s. 44.

své estetické hodnoty se místa paměti stávají nositeli funkcí a je možné na ně nahlížet z pohledu tzv. kolektivní paměti.¹¹

Místa paměti nesmíme vnímat výlučně skrz materiální povahu, jelikož představují komplex jevů. „*Vedle fyzických, míst' v podobě budov, památníků a pomníků také jednotlivé opakované akty, festivaly, kanonizace významných dat, symboly, rituály, vlajky, písně, hymny, předměty kulturního konzumu, soubory materiálních pozůstatků (muzea, skanzeny, archeologické naleziště), literární kodifikace paměti (slovníky, encyklopedie, učebnice, populární tisk, lidové čtení) a konečně i mentální místa paměti.*“¹² Místa paměti se nemusí vztahovat pouze ke konkrétnímu národu, nýbrž mohou mít charakter nadnárodní či místní, tedy disponují výpovědní rozmanitostí. K místům paměti se také přiřazují státní svátky a výročí, jejichž funkcí je formování historického vědomí.¹³

Mnohá kritika odříkala konceptu Pierra Nory všeobecnou uplatnitelnost, obzvláště kvůli specifčnosti francouzské historie, ke které se místa paměti vztahují.¹⁴ Navzdory tomu si právě tento francouzský koncept získal své příznivce a velice rychle si jej osvojili historici i výzkumníci z oblasti společenských a humanitních disciplín. V České republice a na Slovensku se taktéž setkal Norův koncept s kritikou. Důvodem obtížnosti aplikace francouzského modelu v našich zeměpisných šířkách je absence historické kontinuity a poněkud paradoxně samotné národní dějiny. Česká i slovenská místa paměti často splývají s místy paměti habsburské monarchie a interpretace nabízející se v okolních státech, které byly taktéž součástí habsburské říše, se mnohdy diametrálně liší. Dá se tedy říci, že často je za hrdinu považován sousedův nepřítel a naopak.¹⁵ Socialistický režim ve středoevropských a východoevropských zemích ovlivnil historiografii pozitivistickým přístupem. Po nástupu komunistů byla potřeba nové koncepce národních dějin, která by odpovídala ideologii vládnoucí strany.¹⁶ Od 90. let se české a slovenské historiografické práce orientují a inspirují konceptuálními a metodologickými přístupy ze Západu. Tedy 90. léta znamenala využívání

¹¹ SOUŠKOVÁ, Sabina. Společenská funkce pomníků. In *Kultura, umění a výchova*, č. 3, 2015.

¹² RAKOVÁ, Svatava. Místa paměti na přelomu tisíciletí: Výzvy a proměny jednoho konceptu. In HLAVAČKA, Milan – MARÉS, Antoine – POKORNÁ, Magdaléna. *Paměť míst, událostí a osobností: historie jako identita a manipulace*. Praha 2011, s. 22–23.

¹³ Více viz OLŠÁKOVÁ, Doubravka. Česká místa paměti mezi dědictvím a tradicí. In *Dějiny – teorie – kritika*, č. 2, 2012, s. 270.

¹⁴ FRANCOISE, Étienne. Lieux de mémoire. Erinnerungsste. In MICHEL, Bernard – Antoine MARÉS, Antoine. *Lieux de mémoire en Europe centrale*. Paris 2009, s. 12.

¹⁵ Více viz OLŠÁKOVÁ, Doubravka. Česká místa paměti mezi dědictvím a tradicí, s. 262–263.

¹⁶ V českém a slovenském prostředí se na dlouhou dobu stala primárním východiskem historiografické práce Zdeňka Nejedlého *Komunisté, dědici velkých tradic českého národa*, která vyšla v roce 1946.

konceptu míst paměti v bádání přičiňující se o porozumění identit.¹⁷ Česká a slovenská historiografie se navíc nachází mezi dvěma inspiračními proudy, kterými jsou německá a francouzská historiografie. V roce 2005 se začala česko-slovensko-německá i česko-slovensko-francouzská komise věnovat tématu míst paměti.¹⁸ Výsledkem badatelské práce obou komisí se staly publikace.¹⁹

Cílem studie je poukázat na to, jak je transfer²⁰ Němců z Brna zobrazen ve veřejném prostoru a sledovat změny vnímání této události v české společnosti od vystavění daného místa až po současnost. Předkládaná studie analyzuje příčiny, poukazuje na iniciativy, vztahy mezi majoritou a menšinou, které se prolínají při vytváření a uchovávání menšin paměti. Za hlavní výzkumnou metodu byla zvolena orální historie, jejíž charakteristickým črtem je pohled zdola. V příspěvku byl využit méně frekventovaný přístup k orální historii. Atypicky byli za narátory zvoleni odborníci věnující se zkoumání transferu německých obyvatel po druhé světové válce z Brna. Narátoři jsou lidé ve veřejném prostoru více či méně známí. Jsou to odborníci na danou problematiku či samotní organizátoři institucionalizace předmětných míst paměti:

- *Jana Nošková* vedoucí oddělení paměťových studií Etnologického ústavu AV ČR, pod jejím vedením a vedením Sandry Kreisslové vznikla výstava Místa paměti jako výstup semestrálního projektu studentů Filozofické fakulty Masarykovi univerzity v Brně, výstava reflektovala soužití českého, německého a židovského obyvatelstva v Brně ve 20. století;
- *Tomáš Dvořák* z Historického ústavu Masarykovi univerzity v Brně zabývající se nucenou migrací v Československu a ve střední Evropě po druhé světové válce

¹⁷ V českém a slovenském prostředí se fenoménu paměti a místům paměti věnují historici (např. Josef Petráň, Jiří Rak, Eduard Maur, Jiří Pokorný, Radka Šustrová, Doubravka Olšáková, Milan Hlaváčka, Svatava Raková, Lubomír Lipták, Ivan Kamenec, Elena Mannová či Vladimír Macura). Ti všichni markantně ovlivnili vnímání míst paměti v našem prostředí. Francouzský historik Étienne Françoise tvrdí, že historici jsou bezpochyby nejlepší, co se do studia míst paměti a kultury paměti týká, jelikož dokáží svými metodami lépe objasnit jejich vznik, vývoj a obecnou konceptualizaci. Více viz FRANCOISE, Étienne. *Lieux de mémoire. Erinnerungsoste*.

¹⁸ OLŠÁKOVÁ, Doubravka. Česká místa paměti mezi dědictvím a tradicí, s. 274.

¹⁹ CORNELIßEN, Christoph – HOLEC, Roman – PEŠEK, Jiří (ed.). *Diktatur – Krieg – Vertreibung: Erinnerungskulturen in Tschechien, der Slowakei und Deutschland seit 1945*. Essen 2005 (Česko-slovensko-německá komise). MICHEL, Bernard – MARÉS, Antoine. *Lieux de mémoire en Europe centrale*. Paris 2009 (Česko-slovensko-francouzská komise).

²⁰ Někteří autoři věnující se této problematice dávají přednost termínu vysídlení, odsun či vyhnání německého obyvatelstva. „*O samo užívání pojmu, ‚odsun‘ pro tuto historickou událost, o jeho legitimitu se vedou věčné boje. Výraz, ‚odsun‘ má silné politické konotace, výrazný jazykový lem. Odkazuje k poválečné rétorice i k její setrvalosti. Dnes zní toto moderní technické označení některým již cynicky, jiným ne-dost-korektně, ale většinou, ‚normálně‘.*“ ŠMÍDOVÁ, Olga. Pro nás lépe už bylo... Vymístění z velké historie a kolektivní paměť „českých Němců“. In *Sociální studia*, č. 1, 2010, s. 62–63.

- *David Kovařík* z Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR věnující se českým dějinám po roce 1945 se zaměřením na výzkum pohraničních oblastí, národnostní a menšinovou politiku a hospodářské dějiny města Brna po roce 1945;
- *Jaroslav Ostrčilík* iniciátor Poutí smíření, které připomínají vyhnání německojazyčných obyvatel z Brna, mezi lety 2015–2020 koordinoval různé akce jako Rok smíření nebo Festival Meeting Brno.

Jsou to lidé soukromě či profesně zapojení do těchto aktivit, kteří se snaží ovlivňovat společenský diskurz a konstruovat německá místa paměti jako součást společné minulosti majoritní společnosti. Snahou takovéhoho přístupu bylo vytvořit obraz, který odkrývá to, jak danou problematiku vnímají a interpretují elitní složky společnosti.

Německá místa paměti na Brněnsku

Místa paměti disponují výpovědní rozmanitostí. Tu můžeme zpozorovat u německých míst paměti (zejména u těch, která se věnují transferu obyvatelstva po druhé světové válce) na českém území. V těsně poválečném období se vztahy mezi majoritou a Němci vyhrtyly. Z československého území bylo vysídleno více než dva a půl milionu Němců. Problematikou česko-německých vztahů se dodnes zabývá jak česká, tak i německá historiografie. „*Společné vzpomínání, rozkrývání a interpretování míst paměti je tedy skutečně vhodným základem k vzájemnému respektování a porozumění i dříve nepřátelských společenství.*“²¹ Německá místa paměti v České republice mohou být prostředkem ke smíření se s minulostí a nalezení nových propojení. „*Poutí smíření dva patnáct byla v Tagesschau v hlavních zprávách v prime time po celém Německu. Vidělo to celé Německo. My jsme si z toho dělali legraci, oni tam měli takovou infografiku, kde byla mapa České republiky a Rakouska. Byla tam malá tečka Praha, malá tečka Vídeň a mezitím velká tečka Brno. To způsobilo velký poprask jak v Česku, že se o tom diskutovalo, ale i na německé straně, hlavně u vyhnanecké obce, ti jsou z toho na větví dodnes. Německá veřejnost to velice kvitovala. Tehdejší spolkový prezident Joachim Gauck o projektu mluvil jako o dobrém příkladu, jak se vyrovnat s bolestivou minulostí v postkomunistickém světě.*“²²

Funkcí míst paměti je mimo jiné také oživení historie, současně můžeme místa paměti vnímat jako prostředky k tomu, aby se na určitém místě něco dělo. Česká republika je plná míst paměti, jež se vztahují k německé menšině. Tato místa

²¹ HLAVÁČKA, Milan. *Místa paměti a jejich postavení v historickém a společenském „provozu“*, s. 21.

²² Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ (SVÚ CSPV SAV) s Jaroslavem Ostrčilíkem, dne 15. března 2018 v Praze. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu tazatelky.

můžeme rozdělit do pomyslných čtyř skupin. První skupina zahrnuje hmotná místa paměti (památníky, sochy a busty), jež odkazují k významným německým nepolitickým osobnostem. Druhá skupina reprezentuje místa paměti politických osobností. Třetí skupinu tvoří fenomén takzvaných zaniklých vesnic.²³ Poslední skupinu tvoří místa paměti, která poukazují na vysídlení německého obyvatelstva po druhé světové válce.

Německá místa paměti v České republice se geograficky nacházejí především v oblasti bývalých Sudet a v oblastech s vysokým počtem německého obyvatelstva před rokem 1945 (například Brno). Avšak i na ostatních místech České republiky můžeme německá místa paměti najít, příkladem mohou být právě ony nepolitické osobnosti. Milan Hlavačka ve své studii podotkl, že by se taková místa mohla dělit dle funkce do tematických sekcí, a to na: místa paměti, místa událostí a místa osobností.²⁴ Přičemž všechny tři tematické sekce můžeme nalézt jak v českém, tak i v německém styčném prostoru.

Některá německá místa paměti v České republice spravují příslušníci menšiny, jiná majorita. Je to velice individuální, místo od místa. Některá místa paměti v České republice spravují Němci, rozuměj němečtí občané, nikoliv příslušníci německé minority v ČR. Takovýmto místem je například pomník Antona Grünthera v Krušných horách, konkrétně na Božím Daru v blízkosti radnice, kde je každoročně (první sobotu po 5. červnu) pořádána vzpomínková akce, na které se čtou úryvky z Grüntherových básní a následně návštěvníci zavítají k jeho hrobu a zpívají písně. Současně jsou Grüntherovi věnována také místa paměti v Německu. To je poměrně často pozorovatelný jev u německé menšiny. Vznik a uchování německých míst paměti bylo po dlouhý čas téměř výhradně v rukách minority. Avšak německá menšina v České republice pomalu vymírá a spěje k pozvolné asimilaci. Proto jsme dnes svědky toho, že novými nositeli paměti se stávají členové majority (příkladem můžeme být uskupení Meeting Brno). „*Iniciátoři míst paměti* (myšleni iniciátoři brněnského a pohořelického památníku – pozn. autorky) *byli buď Němci, anebo Rakušané. V té době majorita nevyvinula žádnou iniciativu. Akorát teď, když se konají Pochody smíření nebo jiné akce, tak to už je v rukách majority. To je sdružení Meeting Brno... ono je to pár lidí z řad studentů, umělců a intelektuálů, kteří patří do majority. Nejsou svázáni s německou menšinou, pokud je známo. Jsou to stoprocentní Češi.*“²⁵

²³ Památníků československo-německého soužití je v České republice pomálu oproti mnoha památníkům, které se vztahují k zaniklým obcím. Blíže o jednotlivých zaniklých obcích, městech a vesnicích a jejich seznam: Web stránka zaniklých obcí [Online] Dostupné z: <<http://www.zanikleobce.cz/>> [Cit. 2022-02-08].

²⁴ HLAVAČKA, Milan. *Místa paměti a jejich postavení v historickém a společenském „provozu“*, s. 22.

²⁵ Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ (SVÚ CSPV SAV) s Davidem Kovaříkem, dne 1. března 2018 v Brně. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu tazatelky.

Na německé a rakouské straně hranic se nacházejí všude na hlavních trasách transferu místa paměti (především se jedná o symbolické kříže). Není výjimkou, že jedna událost či osobnost má svá místa paměti jak na straně české, tak německé či rakouské. Důvody vzniku těchto míst však bývají odlišné, což mimo jiné také mnohdy souvisí s odlišným pohledem na jednu a tutéž událost či osobnost. Takováto místa jsou často vnímána neuralgicky.

V současné době je zřejmý zájem o uchovávání německých míst paměti na obou stranách, tedy jak na straně majority, tak i na straně německé a rakouské. I když pohnutky a jednotlivé aspekty jsou často odlišné. V následující části textu jsou rozebrána jednotlivá německá místa paměti na Brněnsku, konkrétně se jedná o památník v augustiniánské zahradě v Brně, památník v Pohořelicích, iniciativu pietních pochodů, které se v roce 2015 transformovaly do projektu Poutí smíření a od roku 2016 jsou součástí festivalu Meeting Brno.

Pamětní deska s křížem v Pohořelicích a památník v Brně

Protiněmecké nálady jitřily československou společnost již před skončením druhé světové války.²⁶ S přihlédnutím na válečné ztráty se během roku 1945 pohybovaly v protektorátu Čechy a Morava stále vysoké počty Němců. „*Stanovení celkového počtu všech Němců-civilistů, tj. rovněž říšskoněmeckých příslušníků, německých usedlíků ze Slovenska a uprchlíků z Východu (hlavně ze Slezska), kteří na jaře 1945 pobývali na českém území, je kvůli trvajícím migracím více než problematické.*“²⁷ Těsně po konci druhé světové války probíhal na mnoha místech takzvaný divoký odsun německého obyvatelstva.²⁸ K závažným událostem došlo koncem května 1945 v Brně. „*Brno bylo zajímavé tím, že sice nebylo v Sudetech, ale bylo to největší německé město v předválečném Československu. Tady žilo před druhou světovou válkou padesát tisíc Němců, což na počet obyvatel bylo nejvíc v celé republice. Dokonce i taková ta tradiční sudetská města jako Liberec, Ústí nad Labem, Opava, Karlovy Vary neměly tolik německých obyvatel*

²⁶ Ve druhé polovině roku 1942 začala exilová vláda v Londýně hovořit o nutnosti vypořádání se s německou otázkou, současně i nastínila problematiku poválečného transferu, který vnímala jako důležitý pro otázku budoucího vývoje. Během následujících let se pracovalo s různými formami odsunu. Pro Edvarda Beneše a exilovou vládu bylo důležité dosáhnout, pokud možno etnicky homogenního národního státu Čechů a Slováků, který by byl schválen i Spojenci. Více viz STANĚK, Tomáš – VON ARBURG, Adrian. Organizované divoké odsuny? Úloha ústředních státních orgánů při provádění "evakuace" německého obyvatelstva (květen až září 1945). In *Soudobé dějiny*, č. 3-4, 2011, s. 480–484.

²⁷ STANĚK, Tomáš. *Poválečné „excesy“ v českých zemích v roce 1945 a jejich vyšetřování*. Praha 2005, s. 13.

²⁸ Blíže o vyhnání v jednotlivých okresech viz STANĚK, Tomáš. *Odsun Němců z Československa 1945–1947*. Praha 1991, s. 72–75.

jako Brno. To se málo ví. Před první světovou válkou bylo Brno většinou německé město. Teprve po první světové válce tím, že se část Němců, hlavně úředníků, odstěhovala zpátky do Rakouska, a pak hlavně tím, že došlo ke vzniku Velkého Brna, kdy se k původnímu Brnu přičlenily okolní obce, kde žili hlavně Češi, tak se ta národnostní situace proměnila. Ale pořád v centru, ve Starém Brně byla většina Němců, takže Brno se dá považovat za německé město. Tím vznikl obrovský tlak po druhé světové válce. Tím jak Češi a Němci žili pospolu v jednom městě, potkávali se denně na ulicích, sdíleli stejné domy a podobně, tak zde vzniklo obrovské napětí, možná i proto tady byl ten mimořádný tlak na urychlení vysídlit je z města. Možná v Sudetech, kde to bylo čistě německé, kam po válce přišli čeští vojáci, tak tam nebyla taková potřeba s nimi hned zúčtovat jako v Brně, kde ten národnostní boj byl větší než v pohraničí. Ony to opravdu byly dvě silné majority Čechů a Němců, které spolu soupeřily o nadvládu nad městem. Hlavně po válce ta obrovská koncentrace Němců vytvořila velké napětí, které vedlo k tomu, je tak rychle odsunout.“²⁹

Ještě v posledních dnech před osvobozením (Brno bylo osvobozeno 26. dubna 1945) se prováděla evakuace německého obyvatelstva. Němci, kteří v tomto čase opustili území protektorátu, příslušeli většinou k bohatším. Již v prvních poválečných dnech se v Brně vytvořila značně napjatá situace, která pramenila z historických zkušeností česko-německého soužití. Současně se k tomu přidaly další faktory, jako zlá bytová a zásobovací situace. Stále častěji zaznívalo volání po vypořádání se s Němci, ve kterém se částečně zrcadlilo i politické soupeření mezi národními socialisty a komunisty.³⁰

Postavení brněnských obyvatel německé národnosti stanovovaly v tom čase směrnice a vyhlášky vydávané národním výborem. První nařízení, které se bytostně dotklo německého obyvatelstva v Brně, se týkalo pracovní povinnosti pro všechny muže od 14 do 60 let. Jejich pracovní náplň čítala především odstraňování trosků a čištění ulic po bombardování. Ihned po jmenování národního výboru se promýšlelo, co s německým obyvatelstvem, které v Brně zůstalo. Otázka německé budoucnosti byla projednávána 2. května, kdy bylo ustanoveno, že všichni němečtí občané musí chodit označení viditelným písmenem *N* na bílém poli. Poměrně problematická byla otázka smíšených manželství – například nevyřešenou záležitostí setrvala problematika Čechů provdaných za Němce, které se nevzdaly své národnosti ještě před 15. březnem 1939.³¹ Další jednání

²⁹ Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ (SVÚ CSPV SAV) s Davidem Kovaříkem, dne 1. března 2018 v Brně. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu tazatelky.

³⁰ Zatímco národní socialisté zastávali nekompromisní protiněmecká stanoviska, komunisté upozorňovali na nutnost uplatňování vedle nacionalistických kritérií i kritéria antifašistická. Blíže viz STANĚK, Tomáš. *Poválečné „excesy“ v českých zemích v roce 1945 a jejich vyšetřování*, s. 235.

³¹ VON ARBURG, Adrian – STANĚK, Tomáš. *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945–1951*. Středokluky 2011, s. 232–233.

národního výboru týkající se německé minority se odehrálo 4. května. Výsledkem tohoto rokování bylo zřízení lidových soudů, které by zabránily veřejným trestům ze strany Brňanů. Současně bylo ujednáno, že majetek protektorátních Němců zůstane v rukou Čechů, zatímco všechnen majetek říšských Němců propadne Rudé armádě. Dne 11. května vyhlásilo Velitelství Národní brněnské bezpečnostní stráže směrnicí o odsunu německého obyvatelstva v trvání tří dní, která se týkala všech Němců starších 12 let. Jejich příbytky měly být zapečetěny před rozkrádáním, ke kterému přesto i tak docházelo. Svědčí o tom mnoho archivních materiálů i hlášení Národní bezpečnostní stráže.³² Historici zkoumající tuto dobu a směrnici se dodnes dohadují nad skutečným důvodem tohoto opatření a spekulují nad tím, zda cílem bylo sčítání veškerého německého obyvatelstva anebo zda nešlo o nějaké z opatření ve spojitosti s brněnskou návštěvou Edvarda Beneše.³³ Dva dny poté byl vydán dovětek, který německou internaci prodlužoval o další tři dny. Dne 15. května byla zčásti zrušena německá nucená koncentrace na základě usnesení, které z nuceného pobytu vyňalo děti do 14 let, ženy, seniory nad 60 let a muže neschopné práce. Ostatní muži měli nadále setrvat v táborech a být využíváni jako pracovní síly. V brněnské oblasti vznikly internační tábory v Jundrově, Bohunicích, Kuřimi, Maloměřicích, Mládkově u Boskovic a na Klajdovce.³⁴

Jednání o německé budoucnosti probíhala nejen uvnitř místního národního výboru, ale i na půdě zemského národního výboru. Dne 24. května došlo k jednání právě mezi těmito dvěma výbory – debatovalo se o vládní směrnici pro posuzování činnosti Němců, dále o přemístění neproduktivního obyvatelstva na venkov, o jejich poměrech majetkových a bytových atd. Jednotlivá perzekuční opatření namířená vůči Němcům se radikalizovala, čímž se situace v Brně stávala neutěšenou. Konkrétní podnět k odsunu německého obyvatelstva není dodnes znám – většina odborníků se shoduje v tom, že se s největší pravděpodobností jednalo o směsici několika faktorů. V první řadě o faktory psychologické: traumata z války, z německé okupace a z bombardování města, k nim se přidaly i faktory politické a hospodářské jako insuficientní potravinové zásobování, nedostatečné zabezpečení města ze strany politických představitelů a jednotlivé sváry mezi nimi, stejně tak jako i projev Edvarda Beneše z 12. května 1945.³⁵

³² Více viz Archiv města Brna (dále AMB), fond B 5 Místní národní výbor Černovice, inventární číslo (dále InvČ) 44, Bezpečnostní komise – Denní hlášení 14. 5. 1945.

³³ Blíže viz STANĚK, Tomáš – VON ARBURG, Adrian. *Organizované divoké odsuny?* s. 524.

³⁴ HERTL, Hanns – PILLWEIN, Erich – SCHNEIDER, Helmut. *Brněnští Němci a jejich vyhnání. Souhrn z historického hlediska.* In KORDIOVSKÝ, Emil (ed.). *Jižní Morava. Vlastivědný sborník.* Brno 1997, s. 122.

³⁵ DVORÁK, Tomáš. *Brno a německé obyvatelstvo v květnu roku 1945.* In VON ARBURG, Adrian – DVORÁK, Tomáš – KOVÁŘÍK, David (ed.). *Německy mluvící obyvatelstvo po roce 1945.* Brno 2010, s. 100–102.

„Třeba se neví a už se nezjistí, kdo dal primární pokyn k odsunu. Jestli to vzešlo ze zdola, jako z ulice, z nátlaku lidí, nebo jestli o tom rozhodl někdo nahoře? Třeba to přišlo z ministerstva od nějakých politiků, nebo jestli to bylo rozhodnutí místních jako lokálních politiků? To se neví. Tu politickou odpovědnost nese Národní výbor města Brna, který vydal vyhlášku o vyvedení Němců z Brna. Už se neví a spekuluje se, jestli lidé na brněnské radnici tak nečili na nátlak a plnili nařízení shora třeba ministra vnitra, nebo jestli třeba nejednali pod nátlakem ulice, třeba dělníků ze Zbrojovky, kteří v tom hráli nějakou roli.³⁶ To se neví, to je jedna z těch otázek, kterou asi těžko už někdo dokáže vysvětlit.“³⁷

Všechny tyto aspekty se vyostřily 30. května v událost, která je dnes známá pod termínem brněnský odsun, v případě německých publikací jako brněnský pochod smrti (*der Todesmarsch*). Dne 29. května 1945 Zemský národní výbor v Brně schválil výnos č. 78/1945, ve kterém se píše: „*Němci bydlící v obvodu města Brna, a to všechny ženy a děti, dále muži pod 14 let a nad 60 let a muži práce neschopní, buďte z města vyvedeni. Tyto osoby mohou si vzít s sebou věci na tři dny a co usnesou, zejména potraviny, přikrývky, teplé prádlo, teplé šatstvo, kbelíky na vodu.*“³⁸ Na základě této směrnice měla být tato určitá část Němců z Brna vyvedena. Muži měli být nadále koncentrováni v pracovním táboře v Maloměřicích a využíváni na odstraňování poválečných škod a po ukončení práce také vyvedeni z města. Některým německým obyvatelům, kteří se vrátili z práce až večer, byl znemožněn vstup do jejich bytu, tedy nemohli si vzít své věci ani to nejnnutnější.³⁹ Němci byli seskupováni na seřadištích, největší z nich se nacházelo na dnešním Mendlově náměstí. Následně mělo dojít k transportu ven z města směrem na Rajhrad a Pohořelice. Současně vznikly čtyři, které měly na starost zabezpečení všech německých osob, kterých se usnesení týkalo. Vyjmuty byly pouze osoby uvázané na lůžku, invalidé, těhotné ženy, ženy v šestinedělí, antifašisté a lidé ze smíšených manželství, na které se pohlíželo jako na Čechy. Mobilní němečtí starci se shromáždili museli.

Shromáždování německého obyvatelstva bylo započato 30. května ve večerních hodinách, a ještě téhož dne po 22. hodině opustila Brno první část Němců,

³⁶ Dělníky ze Zbrojovky nemůžeme považovat za organizátory pochodu. Jednoznačné ale je, že se staly hnací motorem celé akce, jelikož navštívili národní výbor a naléhali na vyřešení situace. Současně také vyhrožovali, že pokud město nebude konat, postarají se o to sami. Archivně máme také doloženou jejich spolupráci na vyvedení německého obyvatelstva z města, jelikož zajištěním Němců byla pověřena národnostní bezpečnostní stráž, která však neměla dostatek lidí, proto vypoáhli i dělníci ze Zbrojovky. Blíže viz AMB, fond U 26 Sběrka vzpomínek.

³⁷ Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ (SVÚ CSPV SAV) s Davidem Kovaříkem, dne 1. března 2018 v Brně. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu tazatelky.

³⁸ AMB, fond B 5 Místní národní výbor Černovice, InvČ 44, Nařízení Zemského národního výboru v Brně.

³⁹ HERTL, Hanns (ed.). *Němci ven! Die Deutschen raus!: brněnský pochod smrti 1945*. Praha 2001, s. 102.

poslední německá kolona opustila město na druhý den o 6. ranní hodině.⁴⁰ Pochod byl směřován na jih. Dodnes není jasné, kdo vydal rozkaz odvést Němce za československé hranice. V žádném z dobových materiálů⁴¹ nenalzáme odpověď a současně také v archiváliích není explicitně napsáno, jaká hranice je myšlena – zda se jedná o státní hranici, hranici města nebo jinou. „*Z té vyhlášky není jasné, jestli lidi měli být směřováni až do Rakouska, to znamená šedesát kilometrů. Což působí šíleně, že by to měli jít v pěším pochodu. Anebo jestli šlo o to, je vyvést z Brna a tam je nějak rozptýlit po vesnicích, kde spíš by se mohli zaměstnat. Nakonec to dopadlo, že část lidí došla do Rakouska, část jich skončila ve vesnicích na jižní Moravě, a pak už to nikdo neorganizoval a byl v tom chaos.*“⁴² Nejpravděpodobněji měli být Němci vyvedeni z města a usazeni na venkově jižně od Brna, což také potvrzují i někteří vyhnaní Němci.⁴³ Dne 31. května 1945 v ranních hodinách dorazila německá kolona do Pohořelic, kde byli Němci ubytováni v narychlo zřízeném táboře. I kvůli ubytovacím omezením byli Němci rozděleni do několika skupin, a první z nich se 1. června vydala směrem na Mikulov k rakouským hranicím. Po 1. červnu již nepřekročil žádný další německý transport rakouské hranice, k individuálnímu překračování hranic docházelo. Transfer ukončila vláda 2. června.⁴⁴

Mnozí Němci zůstali v pohořelickém táboře, kde následně vypukla epidemie úplavice a část z nich tam zemřela. Také někteří Němci, kteří překročili rakouskou hranici, zemřeli vysílením organismu. V 50. letech minulého století byly na rakouské straně, na trase, kudy německá kolona procházela, vztyčeny kříže, které měly symbolicky odkazovat na odsunuté Němce, kteří pochod nepřežili. U těchto křížů se také každoročně konaly pietní akty. Iniciátory míst paměti i pietních aktů byli přeživší odsunutí Němci. Je sporné, do jaké míry to zajímalo a dodnes zajímá místní obyvatele jednotlivých měst, kde se kříže nacházejí. „*V Rakousku je těch míst více, respektive jsou tam kříže – ve Walkersdorfu, Drasenhofenu, Ergbergu, Poysdorfu, Mistelbachu, Stammersdorfu a Steinebrunnu... Pietní akce v Rakousku se začaly koncem 50. let. Já si myslím, že těch prvních deset let měli vyhnaní úplně jiné starosti. Až si zabezpečíte základní potřeby – máte práci, kde bydlet a máte co jíst – tak potom začnete mít čas dělat*

⁴⁰ ŽAMPACH, Vojtěch. Vysídlení německého obyvatelstva z Brna ve dnech 30. a 31. května 1945 a nouzový ubytovací tábor v Pohořelicích 1. 6.–7. 7. 1945. In *Jižní Morava. Vlastivědný sborník*. Brno 1996, s. 184.

⁴¹ O hranicích se mluví například v: AMB, fond B 5 Místní národní výbor Černovice, InvČ 44, Nařízení Zemského národního výboru v Brně; srov. STANĚK, Tomáš – VON ARBURG, Adrian. *Organizované divoké odsuny?*, s. 526.

⁴² Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ (SVÚ CSPV SAV) s Davidem Kovaříkem, dne 1. března 2018 v Brně. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu tazatelky.

⁴³ HERTL, Hanns (ed.). *Němci ven! Die Deutschen raus!: brněnský pochod smrti 1945*, s. 96.

⁴⁴ STANĚK, Tomáš. *Poválečné „excesy“ v českých zemích v roce 1945 a jejich vyšetřování*, s. 238.

i něco jiného... Vždy byl stanovený nějaký den a oni pokládali věnce, řečnilo se, prostě klasická struktura pietního aktu. Tradice připomínání si na rakouské straně byla. To má delší tradici.“⁴⁵

„Na rakouské straně to iniciovali vysídlenci, kteří byli odsunuti do Německa, Rakouska. Ti tam u hranic iniciovali tyto památníky nebo pamětní desky. Už od 50., 60. let tam jezdili a konali nějaké pietní akce. Ale nemyslím si, že to nějak oslovuje místní Rakušany. Je to spíš záležitost vysídlenců. Ano, tam to je živé od 50. let, protože vím, že například na jindřichohradecku, kde také proběhl odsun Němců, je na rakouské straně v jedné vesnici, Reingers se jmenuje, památník a je tam i malé muzeum vysídlenců. Každoročně se tam konají srazy vysídlenců. To je o tom, že tam přijdou vysídlenci, ale místní to nějak nereflktují. To si myslím, že je podobné i tady u těch míst na rakouské straně. Je to hlavně záležitost vysídlenců. A koneckonců velká většina těchto památníků, většinou to jsou kříže, třeba konkrétně jihomoravský kříž, co je u Mikulova, je strašně zchátralých. Je vidět, že lidé odcházejí a umírají a už o to nepečují. Je to poznat i na památnících, které chátrají.“⁴⁶

Brněnské události z 30. a 31. května 1945 byly po dlouhou dobu tabuizovány. Jejich otázkou se nezabývala komunistická historiografie, která z mnoha důvodů nechtěla téma otevírat. K malému uvolnění došlo mezi českým a slovenským disidentem krátce na konci 60. let.⁴⁷ Ještě před sametovou revolucí vyšly v disidentském časopisu *Střední Evropa – brněnská verze* vzpomínky Josefa Podsedníka, který mezi lety 1945–1948 působil jako předseda Národního výboru v Brně, v článku také popisuje odsun německého obyvatelstva.⁴⁸ Avšak pro širší československou veřejnost zůstaly disidentské a exilové diskuze a články nedostupné. Téma divokého odsunu, při němž bylo shromážděno několik tisíc příslušníků německé menšiny, se do veřejného prostoru začalo pozvolna dostávat až po pádu komunistického režimu v 90. letech. „*Téma odsunu bylo tabu za komunismu. Komunisté neměli zájem to připomínat, protože sami měli máslo na hlavě a sami se toho účastnili, vedli silnou protiněmeckou kampaň. Už v době, kdy brněnský pochod proběhl, už tehdy se vědělo, že pochod neproběhl v pořádku, že tam byly oběti. Hned potom, co Němci byli vyhnáni, se o tom přestalo mluvit. Ještě*

⁴⁵ Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ (SVÚ CSPV SAV) s Janou Noskovou, dne 28. února 2018 v Brně. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu tazatelky.

⁴⁶ Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ (SVÚ CSPV SAV) s Davidem Kovaříkem, dne 1. března 2018 v Brně. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu tazatelky.

⁴⁷ KOVAŘÍK, David. Brněnský pochod smrti 1945 – mýty a skutečnost. In FAJMON, Hynek – HLOUŠKOVÁ, Kateřina (ed.). *Konec soužití Čechů a Němců v Československu. Sborník k 60. výročí uskutečnění II. světové války*. Brno 2005, s. 64.

⁴⁸ PODSEDNÍK, Josef. Kronika mého života. In *Střední Evropa – brněnské vydání*, č. 4-5, 1989, s. 161 – 167. [Online] Dostupné z: <http://scriptum.cz/soubory/scriptum/stredni_evropa/stredni_evropa_1989_brnenska_verze_04-05.pdf> [Cit. 2022-06-04].

1. června napsaly noviny krátký článek o tom, že Němci byli vyvedeni z Brna a že Brno bude české. A pak jakékoliv další zprávy o Němcích mlčí. Přestalo se o tom mluvit, což svědčí o tom, že všechno nebylo v pořádku. Že akce neproběhla tak, jak měla, a zkrátka byl zde zájem toto téma zamlčet, nepřipomínat ho. Když v 70. letech vyšly dějiny města Brna, to je dvojdílná knížka, druhý díl se věnuje Brnu ve 20. století. Avšak brněnskému odsunu je věnována jedna věta. Je tam obrovská kapitola, která má sto stránek o roce čtyřicet pět, píše se tam o poválečné výstavbě a o všem možném, ale o vysídlení, což byla zásadní událost pro Brno, je tam jediná věta. To svědčí o tom, že to bylo téma tabuizované. Nikdo se tomu nechtěl anebo nemohl věnovat a zkrátka se na to mělo zapomenout. O to větší rána přišla v 90. letech, kdy to najednou vypadlo jako kostlivec ze skříně a vytvořily se ty obrovské mýty. ⁴⁹ Z tématu se postupem času stal jakýsi fenomén, který je zkoumám předními odborníky. Informace o odsunu německého obyvatelstva se na československé straně předávala téměř výhradně v rodinné paměti. „Češi byli šťastní, že skončila válka a bylo jim úplně jedno, že Němci půjdou pryč. Tak proč by měli vyprávět svým dětem, že na konci války byli Němci vyhnáni? Myslím si, že se v rodinné paměti tematizují věci, které jsou důležité pro rodinu. Jestliže jste neměla žádné německé příbuzné, žádné německé známé, nenastěhovala jste se do bytu nebo do vily po Němcích, který jste získala levně a za to se částečně možná stydíte, tak proč byste o tom měla mluvit? Pokud se vás to nedotklo, tak proč? A teď si představte, že ještě diskurs, který tady existoval po pětáctýřicátém, celých těch čtyřicet let, tomu nepřál. Kdyby se možná celých čtyřicet, padesát let po válce diskutovalo o tom, jak to bylo hrozné, že jsme Němce vyhnali, tak by se o tom v rodinách možná více mluvilo. Podle mě se to tabuizovalo nejen ve veřejné sféře... Na německé straně je to jiné. Když vás někdo vyžene v uvozovkách, oni mluví o vyhnání, nebo nuceně vysídlí a vy to zažijete, to je podle mě setsakramentsky důležitý okamžik, takový ten turning point, prostě bod zlomu, který nějakým způsobem určí váš život. Tam se o tom zřejmě mluví. Pokud to samozřejmě není takové trauma, že se to eliminuje a vytěsňuje jako u přeživších holocaustu.“ ⁵⁰ V 90. letech po pádu režimu se události odtabuizovaly a téma brněnského odsunu se stalo součástí několika vědeckých i popularizačních prací. Problematika odsunu Němců z Československa po druhé světové válce je poměrně dobře zpracovaná jak českými, tak i německými odborníky a nadále stojí v popředí zájmu. S brněnským transferem německého obyvatelstva je spojeno mnoho otazníků – právě kvůli dlouhodobému mlčení – které pravděpodobně již nikdy nebudou zodpovězeny. Například dodnes není znám přesný počet obětí, které během pochodu přišly o život.

⁴⁹ Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ (SVÚ CSPV SAV) s Davidem Kovaříkem, dne 1. března 2018 v Brně. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu tazatelky.

⁵⁰ Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ (SVÚ CSPV SAV) s Janou Noskovou, dne 28. února 2018 v Brně. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu tazatelky.

V roce 1992 byl v Pohorelicích na místě údajného hromadného hrobu vztyčen kříž a pamětní tabule s dvojjazyčným textem: *Po ukončení II. světové války v roce 1945 přišlo o svůj život mnoho německy mluvících obyvatel z Brna a okolí. 890 obětí je zde pohřbeno. Vzpomínáme. Österreichisches schwarzes kreuz Kriegsgräberfürsorge.* Jedná se o první hmotnou připomínku ve veřejném prostoru, která se vztahovala k brněnským událostem z roku 1945. Iniciátorem místa paměti byl Rakouský černý kříž, jak je ostatně uvedeno i na desce. Kříž se nachází na okraji města u silnice. Rozporuplné je číslo obětí, které je na památníku uvedeno. Na základě svědectví přeživších a blíže neurčených pramenů stanovili němečtí historici počet obětí v řádech tisíců.⁵¹ Jejich výpočty se však opírají o neurčité prameny a zdají se býti emocionálně podbarvené. „*Vyhnanecká statistika je téma samo o sobě. Často to vycházelo z pouhých součtů statistických údajů, které už samotné byly neúplné, takže tam z toho často vylézala různá hausnumera. Problém je, že to dodnes opisuje anglosaská literatura i novější. Takže pořád se dočteme, že odsun měl dvě stě tisíc obětí a že v Ústí nad Labem zahynulo několik tisíc obětí. Řádově posunutě hodnoty. Ono se to potom petrifikuje a zůstává to v obecném povědomí. Samozřejmě to nikdy nebudeme umět spočítat přesně.*“⁵² Na české straně se počty obětí zabývalo také vícero historiků – v 90. letech se objevují první studie na toto téma z pera Vojtěcha Žampacha a Silvestra Nováčka. Jejich výsledky jsou mírnější, avšak pro část německé i české společnosti nejsou přijatelné. Vytýkána jim byla především propojenost na bývalý režim. Oba historici byli před rokem 1989 spojeni s ideologií KSČ.⁵³ Počty obětí se v 90. letech zabýval také český publicista Ota Filip, který provedl výzkum, jehož výsledky verifikovaly utrpení vysídlenců a surové chování z české strany. Číslo na pohorelické pamětní tabuli odkazuje právě k výpočtům zmíněného Oty Filipa, který sečetl údaje z farní kroniky, úmrtních listů a matrik. V roce 2016 na odborném semináři v Brně napadl historik Emil Kordiovský počet obětí, k němuž dospěl Ota Filip. „*Z uvedených počtů zesnulých osob v jednotlivých seznamech je naprosto zřejmé, že počet zemřelých a Hochmanem pohřbených osob nikde nedosahuje většího počtu než 455, což popírá údaj uvedený na pamětních deskách vedle kříže umístěného nad nouzovým pohřebišťem.*“⁵⁴ Přestože se jedná o rozporuplný údaj, který čas od času vyvolá diskuzi, odborníci se shodují, že přesné číslo dnes již důležité není. „*Já se vždycky směju a říkám, že je jedno, jestli jich bylo sedm set nebo osm set padesát, to už mi přijde ire-*

⁵¹ Blíže viz např. HERTL, Hanns (ed.). *Němci ven! Die Deutschen raus!: brněnský pochod smrti 1945*, s. 207.

⁵² Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ (SVÚ CSPV SAV) s Tomášem Dvořákem, dne 1. března 2018 v Brně. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu tazatelky.

⁵³ KOVAŘÍK, David. *Brněnský pochod smrti 1945 – mýty a skutečnost*, s. 66.

⁵⁴ KORDIOVSKÝ, Emil. Mýty a fakta o pochodu brněnských Němců na konci května 1945 ve světle některých archivních pramenů. In *Komu patří omluva? Historická pravda o poválečných událostech*. Brno 2016, s. 70.

levantní. I kdyby byl jeden nebo deset, jestli je to hrůznější čin, jestli těch deset nebo dvacet, třicet, sto lidí rozhodne o tom, jestli ten čin je hrůznější. Možná kdybychom řekli pět a bylo jich šest milionů, tak to ano. Samozřejmě počty hrají určitou roli, ale také závisí od toho, jak počítáte... Odhady jsou opravdu různé. Některé jsou tak nadnesené, že by museli zemřít všichni brněnští Němci, nebo téměř všichni. A některé jsou zas tak podhodnocené, protože říkají, že se tam počítají jen ti, co zemřeli během prvních dvou dnů. Ale někteří v tom táboře byli skoro měsíc. I během toho měsíce tam lidé umírali.“⁵⁵

Padesát let po skončení druhé světové války bylo v centru Brna na Mendlově náměstí vystaveno druhé místo paměti, které odkazuje k německému odsunu. Pamětní kámen byl zbudován dle návrhu brněnského rodáka Ernesta Lindenthala. Na pamětním kameni nejsou rakouské anebo německé znaky – nachází se tam erb města Brna a logo městské části Brno-střed. Odkaz k německví je ve formě textu.⁵⁶ Místo se nalézá v prostoru augustiniánského kláštera. „Bylo tam jedno ze shromaždišť Němců, kteří na základě vyhlášky o odsunu byli v předvečer svatoštěpánských svátků v roce 1945 vyvedeni ze svých bytů, obýdli a shromáždění na různých shromaždištích v celém Brně. Odtud se šel proud pěšího pochodu, který směřoval ven z Brna a potom na Pohořelice a zčásti i k hranicím. Zajímavá právě je ta funkce památníku, té symbolizace místa. Protože v obecném povědomí se z klášterní zahrady stalo jediné centrální místo, odkud ten pochod vyrazil. Těch míst bylo víc po celém Brně... Je to v zahradě, protože se to tam stalo. V té zahradě bylo to shromaždiště. Ale do značné míry tam hrálo roli i to, že – a teď spekuluji, ale je to na pozemku, který patří opatství – je docela možné, že pomník by v té době nemohl vzniknout na pozemcích veřejných nebo městských. Takže nejsem si tím jist, ale možná že tam ten pomník vznikl, protože tam byl v jakémsi azylu.“⁵⁷ Pamětní kámen nechala postavit organizace Bruna, která sdružuje vysídlence v Německu a v Rakousku. Současně také působí v Brně a hraje poměrně důležitou roli v ožiování a šíření informací o německém odsunu.⁵⁸ V době odhalování desky se k tomu počínou stavěla širší veřejnost skepticky. Pozemek, na kterém se památník nachází, opravdu patří augustiniánům. Nejedná se tedy o pozemek městský. Okolo celého augustiniánského opatství je zeď. To znamená, že návštěvník, který chce památník vidět, musí vejít do areálu. V něm se nachází kromě pamětního kamene i kavárna a několik lékařských ordinací. Brána areálu

⁵⁵ Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ (SVÚ CSPV SAV) s Janou Noskovou, dne 28. února 2018 v Brně. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu tazatelky.

⁵⁶ Text na pamětní desce hlásá: *30. května 1945 museli Němci z Brna a okolí opustit svou domovinu. Kéž v budoucnosti všichni lidé v Evropě mohou žít v míru a s úctou k lidským právům. Zřízeno domovských spolkem Brňanů Bruna. V květnu 1995.*

⁵⁷ Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ (SVÚ CSPV SAV) s Tomášem Dvořákem, dne 1. března 2018 v Brně. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu tazatelky.

⁵⁸ KOVAŘÍK, David. *Brněnský pochod smrti 1945 – mýty a skutečnost*, s. 66–67.

se nezamýká a památník je volně přístupný v kteroukoliv denní i noční hodinu. Obecné povědomí Brňanů o památníku je však podle oslovených narátorů nízké, přestože bývá téma německého transferu z Brna medializované v posledních letech především v souvislosti s festivalem Meeting Brno. Jak ale uvádí etnoložka Jana Nosková, historická neznalost nesouvisí jen s památkami německými, ale v obecném měřítku se všemi. Často si ani neuvědomujeme, že kolem nějakého místa paměti procházíme. I pro své umístění je brněnský památník připomínající německý odsun z konce května 1945 tak trochu mimo centrum veřejného dění. „*Já si myslím, že povědomí není vysoké, ač to je částečně medializováno. To všeobecné povědomí nemusí být tak velké, jak si myslíme. Ono to je spíš v okruhu určitých lidí – buď potomků, nebo lidí, které to zajímává... Kdybych se postavila na Českou (Česká ulice v centru Brna – pozn. autorky) nebo možná na Mendlák, na to Mendlovo náměstí, a ptala se lidí, kteří tam procházejí nebo někteří jen přestupují, protože je to dopravní uzel: „Víte co tady za Vámi v augustiniánské zahradě je za památku nebo za pomník?“ Nedokážu odhadnout či by mi 50% lidí řeklo, vím a 50% nevím... Jak moc je to běžné a jak moc o tom běžní Brňané ví, to nedokážu říct.“⁵⁹*

Kdyby památník stál na jiném více viditelném místě, vědomí o něm by bylo pravděpodobně vyšší. Současně je vysoce pravděpodobné, že pamětní kámen byl schválně vystaven právě trochu mimo centrum veřejného prostoru, jelikož názory na událost odsunu jsou různorodé a iniciátoři se chtěli vyhnout kontroverzím a vandalismu. A také nesmíme zapomínat, že památník vznikl pár let po pádu komunistického režimu, kdy se v České republice téma pozvolna dostávalo mezi širší veřejnost. Do té doby dominantní diskurs o správnosti transferu německého obyvatelstva a uplatňování kolektivní viny, který byl prezentován oficiálními politickými sktrukturami, přestal být jediným možným pohledem na událost. V témže čase se také do České republiky začala dostávat interpretace diametrálně odlišná ze strany odsunutých. A mezi těmito dvěma póly se začalo utvářet různorodé názorové spektrum.

Památník nikdy nebyl poškozen, přestože v 90. letech docházelo k jisté formě nesouhlasu s jeho vystavěním. „*Pomník se také stal pro část veřejnosti symbolem jakéhosi narušení poválečného statusu quo a snahy o revizi do veřejného prostoru. Po dlouhá léta se tam pokládaly na přelomu května a června květiny, které v noci poté mizely, někdo je odstraňoval. Ta vzpomínková místa mohou být v různých místech multifunkční a symbolizovat různé věci, byť se vztahují k jedné události. To je otázka tohoto pomníku. To místo se stalo, když už se bavíme o rituálech, místem setkání pietních.“⁶⁰*

⁵⁹ Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ (SVÚ CSPV SAV) s Janou Noskovou, dne 28. února 2018 v Brně. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu tazatelky.

⁶⁰ Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ (SVÚ CSPV SAV) s Tomášem Dvořákem, dne 1. března 2018

Německá účast na pietních shromážděních je vždy přítomna, i díky brněnskému spolku Bruna, který má pobočky v Německu. Kdyby se během pietního shromáždění scházeli jen příslušníci menšiny, moc lidí by se tam již nesetkávalo. Současně by to také nemělo širší dopad. Dnes v Brně žije poměrně malá německá menšina, během posledního sčítání obyvatel se v Brně k německé národnosti přihlásilo 172 osob⁶¹ a každoročně se počet snižuje (před 10 lety se k německé národnosti přihlásilo 199 osob⁶²), což svědčí o postupném zániku menšiny. Vyjma vyhnanců se piet také zúčastňují zahraniční hosté. Součástí piet jsou samozřejmě také představitelé majority, jedná se nejen o odborníky (historiky, antropology, etnology apod.), ale i o politické představitele a lidi, kteří se o toto téma zajímají. „*Velkou roli tady hraje mladá generace, která má víc možností reflektovat minulost otevřeněji, bez předsudků. Není náhodou, že připomínkové pochody byly iniciovány a jsou nesené především komunitou mladých lidí, byť samozřejmě je tam mnoho lidí ročníků starších, kteří se k tomu rádi připojili. Je to trošku generační záležitost.*“⁶³

Pout' smíření a festival Meeting Brno

V roce 2000 se o komemoraci událostí z roku 1945 ve veřejném brněnském prostoru začala zajímat majorita (a to zejména mladá generace, již nezatížená historickou zkušeností). Došlo tedy k jakémusi obratu, který mimo jiné souvisí s generační výměnou a vymíráním vyhnanecké komunity. „*Populace stárne, myslím tu populaci Betroffene, to znamená těch, kterých se to týkalo, očití svědci. Těm už je teď přes osmdesát a víc. Pro ně to už není jednoduché sem jezdit. V 90. letech to bylo ještě něco jiného. To máte už dvacet let. Těm lidem tehdy bylo sedmdesát. Tak to dneska jim je devadesát.*“⁶⁴ Rok 2000 můžeme vnímat jako

---

v Brně. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu tazatelky.

⁶¹ SLDB2021, Obyvatelstvo podle vybraných národností a obcí vybraného okresu. Zahrnuje pouze osoby s jednou uvedenou národností. [Online] Dostupné z: <https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=vystup-objekt&z=T&f=TABULKA&skupId=4293&katalog=33522&pvo=SLD-210082-OB-OK&pvo=SLD210082-OB-OK&pvokc=101&pvoch=40711&evo=v202_!_SLD21F1008-H_1> [Cit. 2023-04-21].

⁶² SLDB 2011, tabulka 6.2 Obyvatelstvo podle národnosti podle správních obvodů obcí s rozšířenou působností. [Online] Dostupné z: <https://www.google.com/url?sa=t&ret=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwiP8L2roML-AhWXhf0HHamOBqgQFnoECA4QAQ&url=https%3A%2F%2Fwww.czso.cz%2Fdocuments%2F10180%2F20534460%2F2fc064_pvkr062.pdf%2F0347b3cf-7d8c-4dc7-b937-7a08a28b927a%3Fversion%3D1.0&usg=AOvVaw20Lz5Gg-ILi49IVCDLk3P1> [Cit. 2023-04-21].

⁶³ Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ (SVÚ CSPV SAV) s Tomášem Dvořákem, dne 1. března 2018 v Brně. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu tazatelky.

⁶⁴ Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ (SVÚ CSPV SAV) s Janou Noskovou, dne 28. února 2018 v Brně. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu tazatelky.

klíčový, jelikož na něj navazovala řada aktivit, které se zasloužily nejen o komemoraci poválečných událostí, ale poukazovaly i na ztracenou identitu města a soužití Čechů a Němců, potažmo multipluralitu Brna. O sedm let později se konal první ročník pietních pochodů, které si připomínaly pochod německy mluvících obyvatel z Brna do Pohořelic. Iniciátorem události byl student germanistiky Jaroslav Ostrčilík, který vyrůstal v Rakousku, díky čemuž se s tématem vyhánění německého obyvatelstva z Československa po druhé světové válce setkával již od dětství. Poté, co se navrátil do České republiky, byl fascinován mírou nezájmu a nevědomosti české společnosti o událostech, proto podnítil vznik pietních pochodů. „*Prvních osm ročníků se to jmenovalo pietní pochod a začalo to v roce 2006.*”⁶⁵ *První pietní pochod jsem poslal tiskovou zprávou na média, co mi dal jeden kolega ze Zelených (Strana Zelených – pozn. autorky) a vysvětlil mi, jak se to dělá. Tehdy to ještě nikdo moc nezaznamenal. Přidaly se jen dvě kamarádky ze studií, jedna na celou a druhá na polovinu cesty. Takže jsme šli ve dvou, respektive ve třech v dešti. Šli jsme z Brna do Pohořelic. Těch prvních osm let, kdy se to jmenovalo pietní pochod, se právě chodilo z Brna do Pohořelic. Počet účastníků rok od roku narůstal. Řekněme, že se účast prvních osmi pietních pochodů pohybovala od desíti do padesáti lidí. Kdy na cestu vyšlo a minimálně do Modřic šlo od pěti do patnácti lidí. A celou trasu jsme došli dva, nejmíc nás bylo šest, jestli se dobře pamatuji. Byla to komorní akce, ale třeba Česká televize Brno a Český rozhlas a částečně další média se tomu poměrně hodně věnovala. Konkrétně Česká televize přijela už na druhý ročník a od té doby nás provází každý rok... Česká televize má poměrně klíčovou zásahu na tom, že to bylo zpopularizováno... Rok od roku se téma do veřejného prostoru dostávalo více. Cílem pietních pochodů vyjma piety bylo připomenout a vrátit to do povědomí.*“⁶⁶

Mezi lety 2007 až 2014 se každoročně ročně konaly pietní pochody. Současně byla v roce 2009 vydána kniha Kateřiny Tučkové *Vyhánění Gerty Schnirch*,⁶⁷ která představovala další krok k širšímu povědomí o dlouhou dobu tabuizovaných událostech z května 1945. Všichni oslovení narátoři se shodují v tom, že i díky této knize lidé zjistili, co se stalo. Také pochvalují formát, který byl zvolen, jelikož čtenář bezprostředně prožívá vyhánění s hlavní hrdinkou, a díky tomu se může s příběhem a přeneseně i s celým tématem lépe ztotožnit.⁶⁸ Což je nadmíru důle-

⁶⁵ Pietní pochody se konaly od roku 2007. Více viz Pout’ smíření. [Online] Dostupné z: <<https://meetingbrno.cz/program/pout-smireni-2017>> [Cit. 2019-03-17].

⁶⁶ Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ (SVÚ CSPV SAV) s Jaroslavem Ostrčilíkem, dne 15. března 2018 v Praze. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu tazatelky.

⁶⁷ TUČKOVÁ, Kateřina. *Vyhánění Gerty Schnirch*. Brno 2009.

⁶⁸ USTOHALOVÁ, Jana. Řešení se chopila lůza, říká o odsunu Němců spisovatelka Tučková. In *Idnes*, 23. května 2015. [Online] Dostupné z: <https://brno.idnes.cz/rozhovor-katerina-tuckova-odsun-nemcu-brno-fe6-/brno-zpravy.aspx?c=A150509_2161220_brno-zpravy_tr> [Cit. 2021-02-03].

žité pro pochopení spojitostí a souvisí to i s již zmiňovanou kontroverzí ohledně počtu mrtvých. Dnes už na počtech nezáleží a mnohdy vinou zbytečných sporů uniká podstata věci. Právě konkrétní příběhy disponují emoční silou. To byl také důvod, proč se iniciátor pietních pochodů rozhodl pro formu fyzického pochodu ve šlepijích odsunutých.

Koncem roku 2014 přišlo město Brno s nápadem propojit pietní pochody a připomenout si sedmdesáté výročí skončení druhé světové války. V Brně je jasně viditelná spolupráce mezi aktivitami zezdola a politickou sférou. Tato problematika se také stala součástí téměř všech rozhovorů. „*Tady v Brně je to trošku zpolitizované. Trošku se do toho motá politika. Určitě by se měly takovéto události připomínat. Je to zkrátka součást naší historie, před kterou bychom neměli zavírat oči. Ale je třeba ty připomínky uctívat pietně. Není dobré, když se zneužívají k politickým projevům nebo k vlastním výkladům historie. Což třeba u Meeting Brno trošku ty tendence jsou. Oni mají snahu trošku to posouvat někam, aby se hodně zviditelňovali, takže k tomu bych měl tak trošku averzi. Na druhé straně je dobře, že tito lidé to připomínají a dostávají do povědomí. Ty práce historiků nikdo nečte, nebo čte to málo lidí, ale díky tady tomu se to dostane mezi širší veřejnost.*“⁶⁹ Do rozhovorů ji narátoři přinášeli samovolně. Přestože někteří z nich se stavěli k politickým aktivitám rezervovaně, současně přiznali, že i díky nim se téma do veřejného prostoru dostalo a současně dopomáhají k vyrovnání se s tragickou minulostí.

Dalším podstatným rokem se stal rok 2015, který Rada města Brna vyhlásila Rokem smíření. „*Cílem je uctít památku všech brněnských obětí tohoto období i následného vyvedení německy mluvících obyvatel. Proto se 30. května uskuteční Pout' smíření z Pohořelic do Brna, která má připomenout poválečné vyvedení Němců z Brna. Akce se zúčastní velvyslanci, rakouští a němečtí hosté a pamětníci těchto událostí. Celá pout' skončí pietním aktem u pomníku v areálu starobrněnského kláštera.*“⁷⁰ Za iniciativou stáli nejen představitelé brněnské politické reprezentace, ale i již zmíněný Jaroslav Ostrčilík a další aktivisté z řad brněnské veřejnosti. Koordinátorem projektu se stalo Turistické informační centrum města Brna (dále TIC). „*Koncem roku dva čtrnáct za mnou začali chodit různí lidé, třeba Honza Hanák, nebo Tomáš Mozga. Tihle dva pánové vymysleli opačný koncept. Postupně za mnou začali přicházet i lidé ze současného, nebo dočasného teď do podzimu, vedení magistrátu. Konkrétně Matěj Hollan, kterého znám už dvanáct let, za mnou přišel, s tím, že: „Jarine, ty děláš ty svoje pochody, příští rok*

⁶⁹ Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ (SVÚ CSPV SAV) s Davidem Kovaříkem, dne 1. března 2018 v Brně. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu tazatelky.

⁷⁰ ŠULOVÁ, Kateřina. Brno lituje "pochodu smrti" Němců po druhé světové válce. In *Týden*, 19. května 2015. [Online] Dostupné z: <https://www.tyden.cz/subriky/domaci/brno-lituje-pochodu-smrti-nemcu-po-druhe-svetove-valce_343387.html> [Cit. 2021-02-06].

bude sedmdesát let od konce války, tak neuděláme z toho něco většího? Město se za to postaví, dá Ti na to peníze a uděláme z toho nedej bože sérii akcí. ‘ Z toho vznikl Rok smíření v roce 2015. Jednak Rok smíření a druhak se pietní pochody transformovaly do Poutě smíření. Ona byla jakýmsi druhým krokem v tomto procesu vyrovnávání se, kdy už vlastně víme, co se stalo, tak si pojďme podat ruce. Odtud taky ten název. A skutečně to bylo gesto podání rukou a návratu do města, což symbolizuje opačný pochod, že jdeme z Pohořelic do Brna... Vyhnaněcká komunita o mých aktivitách sice věděla i se na tom ne podílela, ale drželi mi palce v momentě, kdy se dozvěděli, že z Gedenkmarsch (pamětní pochod – pozn. autorky) bude Versöhnungsmarsch (pochod smíření – pozn. autorky) a že to bude větší, tak tam jeli autobusy ze Švábska, v roce 2015. ‘⁷¹

Rok smíření se skládal z pásma akcí, jejichž cílem bylo připomenutí poválečné brněnské historie, s důrazem na uctění památky obětí.⁷² Neoddělitelnou součástí Roku smíření byl i první ročník Poutě smíření. Z výše uvedené vzpomínky je zřejmé, že v roce 2015 se z akce okrajové stala jedna z klíčových. Což potvrzuje i dobový denní tisk, který se tématu poměrně hodně věnoval. Když bychom se chtěli pokusit o komparaci prostoru, který noviny s celorepublikovou působností poskytly Roku smíření s prostorem, který byl v 90. letech, kdy došlo v Brně a okolí k výstavě dvou památníků ve veřejném prostoru, poskytnut těmto aktivitám, jedná se o nesrovnatelné skutečnosti. Zatímco denní tisk z 90. let mlčí, od roku 2015 se tématu poměrně hodně věnuje.⁷³ Informace o Roku smíření se objevily na stránkách všech novin. Jednak to souvisí s celospolečenskou situací, kdy v 90. letech o tématu málokdo věděl, a tudíž stál mimo zájem širší veřejnosti, jednak to samozřejmě také souvisí s dalšími aspekty, mezi kterými nesmíme zapomínat na to, že památníky iniciovala minorita, Rok smíření majorita, dále Rok smíření zaštitilo město Brno, tedy oficiální instituce, a také se jednalo o neporovnatelné akce, co se týká počtu účastníků.

První ročník Pochodu smíření patřil k nejvýznamnější akci Roku smíření. Poprvé šli účastníci obráceným směrem, „*tedy z Pohořelic do Brna jakožto symbol návratu ztracené součásti identity města*“.⁷⁴ Součástí Roku smíření bylo také přijetí deklarace smíření o společné budoucnosti.⁷⁵ Od roku 2015 se každoročně

⁷¹ Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ (SVÚ CSPV SAV) s Jaroslavem Ostrčilíkem, dne 15. března 2018 v Praze. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu tazatelky.

⁷² Blíže viz Web stránka Roku smíření. [Online] Dostupné z: <<https://roksmireni.cz/cs>> [Cit. 2021-02-08].

⁷³ Např. USTOHALOVÁ, Jana. Němci ocení primátora Brna za Rok smíření, cenu převezme v Mnichově. In *Idnes*, 17. června 2016. [Online] Dostupné z: <https://brno.idnes.cz/vokral-dostane-cenu-za-rok-smireni-d5v-/brno-zpravy.aspx?c=A160616_2253752_brno-zpravy_vh> [Cit. 2021-02-18].

⁷⁴ Web stránka Roku smíření.

⁷⁵ Text deklarace. [Online] Dostupné z: <<https://roksmireni.cz/cs/deklarace-smireni-spolecne-budoucnosti>> [Cit. 2022-12-14].

konají Poutě smíření, jejichž forma zůstala neměnná. Rozdíl je ale v tom, že v roce 2016 vznikl díky událostem z předchozího roku festival Meeting Brno, pod kterým se Poutě smíření organizují. Tedy již je nezajišťuje TIC. Festival přímo navazuje na aktivity Roku smíření.

Důležitou tematickou linkou všech ročníků festivalů je zaměření se na lokální historii. Součástí festivalu jsou komentované procházky, workshopy, výstavy, diskuzní fóra, filmy a další akce. Ročník 2018 byl mimo jiné také zaměřen na místa paměti. Lidé se mohli zúčastnit výstavy, kterou pod vedením Jany Noskové a Sandry Kreisslové připravili studenti Filozofické fakulty Masarykovy univerzity. Výstava nesla příznačný název *Místa paměti* a skládala se z audio nahrávek „*vzpomínek pamětníků osmi vybraných, ‚míst paměti‘. Některá z nich sdíleli obyvatelé Brna bez ohledu na svůj původ (Zelný trh, Masarykův okruh, kina či poutní místa), jiná se stala symbolem jejich nesouladu a rozchodu (kavárna Esplanade, památník obětem holocaustu na náměstí 28. října, káznice Cejl či Kounicovy koleje)*“.⁷⁶ Festivalu Meeting Brno a Pouti smíření se zúčastňují jak představitelé minority, tak majoritní veřejnost. Samozřejmě u minority se již ve velmi malé míře jedná o pamětníky vzhledem k časovému odstupu. Motivace těchto dvou skupin mohou mít odlišný charakter. Majorita má o téma zájem především mezi mladší generací, starší generace je k tématu více méně odmítavá, což také souvisí s odlišnou historickou zkušeností. „*Většinou sem jezdí také političtí představitelé a zástupci Bruny, kteří se také účastní festivalu. Když byl poslední ročník v roce sedmnáct, tak tady byl pan doktor Landrock. Toho jsem tady potkala. Dokonce jsem potkala kluka, který zjistil, že měl prarodiče z Brna. Teď je mu kolem pětatřiceti dejme tomu a on se sem extra vypravil na Pout' smíření. Bydlel někde v hostelu. Přijel, protože začal objevovat kořeny. Jel do Brna jenom kvůli účasti na festivalu a té pouti.*“⁷⁷

Reakce veřejnosti na pietní pochody, Rok smíření, festival Meeting Brno a Poutě smíření jsou individuální. Zatímco jedni tyto aktivity kvitují, druzí je odmítají. Pietní pochody byly záležitostí spíše komorního rázu, novinové články o nich najdeme, ale není jich mnoho a mají ráz informativní. Roku smíření a Pouti smíření byl věnován velký prostor v denním tisku. Dle účastníků a organizátorů akcí byly ohlasy na pietní pochody veskrze pozitivní. Stejně tak i na rok 2015, kdy se udály dvě aktivity ve veřejném prostoru, a to Rok smíření a Pout' smíření, nebylo negativních ohlasů mnoho. Velice úzce to také souviselo s tím, že se změnil náhled na onu epochu dějin. Téma již nebylo tabuizováno. A svou roli v tom sehrála již nejednou zmíněná generační výměna. Avšak poslední dva

⁷⁶ Web stránka Meetingu Brno. [Online] Dostupné z: <<https://meetingbrno.cz/program/mista-pameti-0>> [Cit. 2021-06-27].

⁷⁷ Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ (SVÚ CSPV SAV) s Janou Noskovou, dne 28. února 2018 v Brně. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu tazatelky.

roky je negativních ohlasů stále více. Opět jsme svědky změny celospolečenského klimatu, kdy vinou migrační krize jsou lidé v posledních letech více xenofobní i ve vztahu k minulosti. Z čehož plynou negativní reakce na festival, který reflektuje multikulturalitu. Současně se také z festivalu stala velká událost, což jednoznačně mnohým lidem nevyhovuje. *„I současné aktivity, celý festival Meeting Brno taky pochopitelně vyvolává u části společnosti odmítavou reakci. Je tu část společnosti, která tradičně principiálně odmítá jakýkoliv dialog, jakékoliv přehodnocování v uvozovkách pohledu na minulost. Stojí pevně na tradičním národoveckém výkladu zakotveném v období třetí republiky. Pak je tu kritická reakce, která nezpochybňuje samotnou potřebu nebo relevanci připomínání a hledání nových pohledů a kladení nových otázek i dovnitř české společnosti, která se kriticky dívá na některé aktivity s podezřením na konjunkturalismus.“*⁷⁸

Podle všech oslovených narátorů můžeme vnímat pietní pochody a následně Poutě smíření jakožto místo paměti, které sice nemají kamennou, tedy hmotnou formu, ale vzpomínkovou funkci plní úplně stejně jako památníky či pamětní kameny. Díky periodicitě a publicitě si získaly aktivity místo v povědomí české i německé, potažmo rakouské veřejnosti.

Závěr

Německá místa paměti jsou součástí brněnského veřejného prostoru. Jejich význam roste a dostávají se do popředí nejen v rámci odborné, ale i laické veřejnosti. *„Každý pomník je svým způsobem kouskem interpretace historické skutečnosti, svědectví o minulosti v určité podobě, která je zakódovaná jak v jeho obsahovém i formálním zpracování, tak v okolnostech vzniku, v osobách či institucích, které výstavbu iniciovaly a v neposlední řadě i ve festivalech, které se okolo něho konají. Pomník je tedy fenoménem konstruujícím paměť. Je instrumentem paměti, která je živena při tradičních opakujících se slavnostech, například kladení věnců. Současně je na pomník při těchto aktivitách delegována paměť nová, v intencích výše zmíněné teze o neustále aktualizaci paměti.“*⁷⁹ Místa paměti jsou úzce propojena s politikou, která na ně má obrovský vliv. Politické změny, kterými si Československá republika během 20. století prošla, ovlivnily vznik míst paměti. Transformace politických a administrativních struktur vedla ke změnám mechanismů financování a k demokratizaci procesu rozhodování. V období let 1948–1989 bylo stavění míst paměti plně pod kontrolou komunistické strany. V současnosti je rozhodování o instalaci materiálního místa paměti či organizování pietní anebo vzpomínkové akce ve veřejném prostranství v kompetenci

⁷⁸ Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ (SVÚ CSPV SAV) s Tomášem Dvořákem, dne 1. března 2018 v Brně. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu tazatelky.

⁷⁹ KESSLER, Vojtěch. *Paměť v kameni. Druhý život válečných pomníků*. Praha 2017, s. 37.

městských a obecních samospráv či organizací anebo jednotlivců. Sametovou revoluci tedy musíme vnímat jako významný mezník pro vznik a tvorbu etnicky kódovaných míst paměti, díky níž byla otevřena cesta k tranzici z totalitního režimu na demokratický stát. Transformace společnosti s sebou rovněž přinesla manipulaci s monumenty, ke kterým náležela i hmotná místa paměti. Veřejní činitelé je mohou využívat k manipulaci za účelem přepisování historie skupin a vytváření nového obrazu o nich. V Československu se po roce 1989 dostává do veřejného prostoru po dlouhé době mezi jinými i problematika etnicity, tedy téma, které bylo během předcházejícího období tabuizované. Post-socialistická transformace připravila podmínky pro vznik nových míst paměti. Často jsme svědky zaplňování takzvaných bílých míst v dějinách a současně zavádění nových hodnot.

Pokud porovnáme texty na památnících v Brně a v Pohořelicích, zjistíme, že si nejsou svojí povahou podobné. Zatímco charakter textu na pamětní desce v Pohořelicích je jakousi obžalobou české společnosti i díky počtu obětí, který je na desce uveden, brněnská tabule má smířlivější charakter. Obě místa paměti vznikla nedlouho po sobě. Brněnský památník je jednoznačně více v povědomí, přestože se nachází v augustiniánské zahradě. Jedná se však o místo paměti, jež je geograficky umístěné ve velkém městě, zatímco památník v Pohořelicích je na výpadovce za městem. Tato místa také nedisponují identickými akcenty. Zatímco pohořelické místo paměti se údajně nachází v místě masového hrobu, což ale nikdy prokázáno nebylo, přesto jej mnozí vnímají v kontextu posledního odpočinku a obecně se památník vryl do širšího povědomí právě jako pohřebiště. Brněnský pamětní kámen byl vystaven v místě shromaždiště, avšak toto místo není vnímané ve spojitosti s násilnostmi. Tedy místo se chápe jako více méně symbolické. Ani jedno z míst paměti nevzniklo na rušném místě, stojí trochu bokem. Taktéž místa nebyla nikterak honosně odhalována. V dobovém denním tisku s celorepublikovou působností se v 90. letech neobjevují zprávy o vzniku míst anebo o odhalování. Noviny mlčí, lidé z jiných měst tudíž neměli možnost se o výstavbě památníků dozvědět. Organizátory obou památníků na brněnský odsun byli sami Němci. V posledních letech si tyto události začala připomínat také majorita. V roce 2000 se u pamětního kamene konalo setkání mladých lidí z občanského sdružení *Mládež pro interkulturní porozumění*, kteří požadovali po městě Brno omluvu za vyhnání brněnských Němců koncem května 1945.⁸⁰ Oproti 90. letům, kdy se o památnících na odsun nemluvílo, se kauza okolo brněnské omluvy dostala i na přední stránky celorepublikových novin. Například *Mladá fronta dnes* vydala hned několik článků. Můžeme se dočíst o tom, že Brno zvažuje omluvu odsunutým Němcům a polemizuje o tom, zda je to vhodné řešení,

⁸⁰ KOVAŘÍK, David. *Brněnský pochod smrti 1945 – mýty a skutečnost*, s. 67.

anebo vyvolá nevoli ze strany širší veřejnosti.⁸¹ Politiku musíme vnímat jako integrální součástí vzpomínkové kultury, jelikož se vzájemně ovlivňují. V brněnském případě jsme svědky toho, že političtí představitelé města se v 90. letech nechtěli k této kontroverzní události vracet. Jejich jednání o transferu a o omluvě byla opatrná. Proto také s vysokou pravděpodobností nevznikl pamětní kámen na městském pozemku.

Od roku 2006 pořádalo Fórum pro česko-rakouský dialog v prostorech augustiniánské zahrady každoroční pietní setkání. Jak již bylo psáno výše, v roce 2015 byl vyhlášen Rok smíření a poprvé se také přípravy pietního setkání zhostil festival Meeting Brno. Návštěvnické složení pietních akcí je různé. Samozřejmě přijíždějí odsunutí Němci. Avšak generace vysídlenců pomalu odchází a identita jejich potomků je do značné míry složitá, což se mimo jiné projevuje právě na návštěvnickém složení pietních akcí.

Cílem studie bylo poukázat na projevy historického vědomí ve vztahu k místům paměti, jež nesou německý motiv. Prvotně byla paměť zkoumána skrze komemoraci ve veřejném prostoru. Studie se také zaměřuje na reprodukování a aktualizaci vnímání vybraných míst paměti, stejně tak jako se specializuje na politickou stránku věci, jelikož místa paměti jsou prostředkem, který vypovídá o postoji společnosti k historii. Místa paměti musíme vnímat jako důležitý zdroj v uvažování o kolektivní paměti a současně jsou nositeli symbolických funkcí. Metodologicky vychází studie ze soudobých výzkumných konceptů paměťových studií, jako i z konceptů orální historie. Studie je postavena na výsledcích orálně-historického výzkumu, který byl uskutečněn mezi lety 2015–2018. Všechny rozhovory byly polostrukturované, tedy regulované za pomoci předem připravené tematické sady otázek, které svou povahou nejlépe korespondovaly se zadáním práce

⁸¹ NAVARA, Luděk. Odsun Němců byla chyba. In *Idnes*, 3. dubna 2001. [Online] Dostupné z: <https://zpravy.idnes.cz/odsun-nemcu-byla-chyba-chce-rici-brno-dvg-/domaci.aspx?c=-A010403_220200_domaci_bac> [Cit. 2023-03-10]; PAVELKOVÁ, Andrea. Omluva za odsun vyvolává spekulace. In *Idnes*, 4. června 2001. [Online] Dostupné z: <https://zpravy.idnes.cz/omluva-za-odsun-vyvolava-spekulace-d6k/domaci.aspx?c=A010604_184241_brno_zpravy_dmk> [Cit. 2023-03-10].

Seznam literatury

Archiv města Brna, fond B 5 Místní národní výbor Černovice, InvČ 44, Nařízení Zemského národního výboru v Brně.

Archiv města Brna, fond B 5 Místní národní výbor Černovice, InvČ 44, Bezpečnostní komise – Denní hlášení 14. 5. 1945.

Archiv města Brna, fond U 26 Sbíрка vzpomínek.

CORNELIBEN, Christoph – HOLEC, Roman – PEŠEK, Jiří (ed.). *Diktatur – Krieg – Vertreibung: Erinnerungskulturen in Tschechien, der Slowakei und Deutschland seit 1945*. Essen 2005.

DVOŘÁK, Tomáš. Brno a německé obyvatelstvo v květnu roku 1945. In VON ARBURG, Adrian – DVOŘÁK, Tomáš – KOVAŘÍK, David (ed.). *Německy mluvící obyvatelstvo po roce 1945*. Brno 2010, s. 89–113.

FRANCOISE, Étienne. Lieux de mémoire. Erinnerungsoste. In MICHEL, Bernard – Antoine MARÉS, Antoine. *Lieux de mémoire en Europe centrale*. Paris 2009.

HERTL, Hanns – PILLWEIN, Erich – SCHNEIDER, Helmut. Brněnští Němci a jejich vyhnání. Souhrn z historického hlediska. In KORDIOVSKÝ, Emil (ed.). *Jižní Morava. Vlastivědný sborník*. Brno 1997, s. 117–131.

HERTL, Hanns (ed.). *Němci ven! Die Deutschen raus!: brněnský pochod smrti 1945*. Praha 2001.

HLAVAČKA, Milan. Místa paměti a jejich postavení v historickém a společenském „provozu“. In *Místa paměti česko-německého soužití. Sborník příspěvků z konference pracovní skupiny Česko-německého diskuzního fóra Místa paměti v Chebu 5. 6. 2010*. Praha 2011, s. 16–17. [Online] Dostupné z: <<https://is.cuni.cz/studium/predmety/index.php?do=download & did=73771 & kod=JMB056>>

HROCH, Miroslav. Historické vědomí a potíže s jeho výzkumem dříve i nyní. In ŠUBRT, Jiří (ed.). *Historické vědomí jako předmět badatelského zájmu: teorie a výzkum*. Kolín 2010, s. 31–46.

KESSLER, Vojtěch. *Paměť v kameni. Druhý život válečných pomníků*. Praha 2017.

KORDIOVSKÝ, Emil. Mýty a fakta o pochodu brněnských Němců na konci května 1945 ve světle některých archivních pramenů. In *Komu patří omluva? Historická pravda o poválečných událostech*. Brno 2016, s. 67–85.

KOVAŘÍK, David. Brněnský pochod smrti 1945 – mýty a skutečnost. In FAJMON, Hynek – HLOUŠKOVÁ, Kateřina (ed.). *Konec soužití Čechů a Němců v Československu. Sborník k 60. výročí uskutečnění II. světové války*. Brno 2005, s. 63–79.

MICHEL, Bernard – MARÉS, Antoine. *Lieux de mémoire en Europe centrale*. Paris 2009.

NAVARA, Luděk. Odsun Němců byla chyba. In *Idnes*, 3. dubna 2001. [Online] Dostupné z: <https://zpravy.idnes.cz/odsun-nemcu-byla-chyba-chce-rici-brno-dvg-/domaci.aspx?c=A010403_220200_domaci_bac>

NEJEDLÝ, Zdeněk. *Komunisté, dědici velkých tradic českého národa*. Praha 1946.

NORA, Pierre (ed.). *Les Lieux de mémoire*. Paris 1984.

NORA, Pierre. Mezi pamětí a historií: problematika míst. In MAYER, Françoise – BENZA, Alban – HUBINGER, Václav (ed.). *Antologie francouzských společenských věd: Město*. Praha 2010, s. 40–63.

OLŠÁKOVÁ, Doubravka. Česká místa paměti mezi dědictvím a tradicí. In *Dějiny – teorie – kritika*, č. 2, 2012, s. 262–277.

PAVELKOVÁ, Andrea. Omluva za odsun vyvolává spekulace. In *Idnes*, 4. června 2001. [Online] Dostupné z: <https://zpravy.idnes.cz/omluva-za-odsun-vyvolava-spekulace-d6k/domaci.aspx?c=A010604_184241_brno_zpravy_dmk>

PODSEDNÍK, Josef. Kronika mého života. In *Střední Evropa – brněnské vydání*, č. 4-5, 1989, s. 161–167. [Online] Dostupné z: <http://scriptum.cz/soubory/scriptum/stredni_evropa/stredni_evropa_1989_brnenska_verze_04-05.pdf>

Pout' smíření. [Online] Dostupné z: <<https://meetingbrno.cz/program/pout-smireni-2017>>

RAKOVÁ, Svatava. Místa paměti na přelomu tisíciletí: Výzvy a proměny jednoho konceptu. In HLAVÁČKA, Milan – MARÉS, Antoine – POKORNÁ, Magdaléna. *Paměť míst, událostí a osobností: historie jako identita a manipulace*. Praha 2011, s. 22–32.

Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ (SVÚ CSPV SAV) s Davidem Kovaříkem, dne 1. března 2018 v Brně. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu tazatelky.

Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ (SVÚ CSPV SAV) s Janou Noskovou, dne 28. února 2018 v Brně. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu tazatelky.

Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ (SVÚ CSPV SAV) s Jaroslavem Ostrčilíkem, dne 15. března 2018 v Praze. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu tazatelky.

Rozhovor Klary KOHOUTOVÉ (SVÚ CSPV SAV) s Tomášem Dvořákem, dne 1. března 2018 v Brně. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu tazatelky.

SCHMÜCKER, Reinold. O funkcích umění. In *Aluze*, č. 8, 2004, s. 122–133.

SLDB 2011, tabulka 6.2 Obyvatelstvo podle národnosti podle správních obvodů obcí s rozšířenou působností. [Online] Dostupné z: <[https://www.google.com/url?sa=t & rct=j & q=&esrc=s & source=web & cd=&ved=2ahUKewiP8L2roML-A-hWXhf0HHamOBqgQFnoECA4QAQ & url=https%3A%2F%2Fwww.czso.cz%2Fdocuments%2F10180%2F20534460%2Fcz064_pvkr062.pdf%2F0347b3cf-7d8c-4dc7-b-937-7a08a28b927a%3Fversion%3D1.0 & usg=AOvVaw20Lz5Gg-ILI49IVCDLk3P1](https://www.google.com/url?sa=t&rl=rfj&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKewiP8L2roML-A-hWXhf0HHamOBqgQFnoECA4QAQ&url=https%3A%2F%2Fwww.czso.cz%2Fdocuments%2F10180%2F20534460%2Fcz064_pvkr062.pdf%2F0347b3cf-7d8c-4dc7-b-937-7a08a28b927a%3Fversion%3D1.0&usg=AOvVaw20Lz5Gg-ILI49IVCDLk3P1)>

SLDB 2021, Obyvatelstvo podle vybraných národností a obcí vybraného okresu. [Online] Dostupné z: <[https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jspx?_af=vystup-objekt & z=T & f=TABULKA & skupId=4293 & katalog=33522 & pvo=SLD-210082-OB-OK & pvo=SLD210082-OB-OK & pvoc=101 & pvoch=40711 & ev=202!_SLD21F1008-H_1](https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jspx?_af=vystup-objekt&z=T&f=TABULKA&skupId=4293&katalog=33522&pvo=SLD-210082-OB-OK&pvo=SLD210082-OB-OK&pvoc=101&pvoch=40711&ev=202!_SLD21F1008-H_1)>

SOUŠKOVÁ, Sabina. Společenská funkce pomníků. In *Kultura, umění a výchova*, č. 3, 2015. [Online] Dostupné z URL: <www.kuv.upol.cz/index.php?seo_url=aktualni-cislo&casopis=8&clanek=94>

STANĚK, Tomáš – VON ARBURG, Adrian. Organizované divoké odsuny? Úloha ústředních státních orgánů při provádění „evakuace“ německého obyvatelstva (květen až září 1945). In *Soudobé dějiny*, č. 3–4, 2011, s. 465–533.

STANĚK, Tomáš. *Odsun Němců z Československa 1945–1947*. Praha 1991.

STANĚK, Tomáš. *Poválečné „excesy“ v českých zemích v roce 1945 a jejich vyšetřování*. Praha 2005.

ŠMÍDOVÁ, Olga. Pro nás lépe už bylo... Vymístění z velké historie a kolektivní paměť „českých Němců“. In *Sociální studia*, č. 1, 2010, s. 59–87.

ŠUBRT, Jiří – PFEIFEROVÁ, Štěpánka. Kolektivní paměť jako předmět historicko-sociologického bádání. In *Historická sociologie*, č. 1, 2010, s. 9–29.

ŠULOVÁ, Kateřina. Brno lituje “pochodu smrti” Němců po druhé světové válce. In *Týden*, 19. května 2015. [Online] Dostupné z: <https://www.tyden.cz/rubriky/domaci/brno-lituje-pochodu-smrti-nemcu-po-druhe-svetove-valce_343387.html> [Cit. 2021-02-06]. Text deklaráce. [Online] Dostupné z: <<https://roksmireni.cz/cs/deklarace-smireni-spolecne-budoucnosti>> [Cit. 2022-12-14]. Text deklaráce. [Online] Dostupné z: <<https://roksmireni.cz/cs/deklarace-smireni-spolecne-budoucnosti>> [Cit. 2022-12-14].

TUČKOVÁ, Kateřina. *Vyhánění Gerty Schnirch*. Brno 2009.

USTOHALOVÁ, Jana. Němci ocení primátora Brna za Rok smíření, cenu převezme v Mnichově. In *Idnes*, 17. června 2016. [Online] Dostupné z: <https://brno.idnes.cz/vokral-dostane-cenu-za-rok-smireni-d5v-/brno-zpravy.aspx?c=A160616_2253752_brno-zpravy_vh>

USTOHALOVÁ, Jana. Řešení se chopila lůza, říká o odsunu Němců spisovatelka Tučková. In *Idnes*, 23. května 2015. [Online] Dostupné z: <https://brno.idnes.cz/rozhovor-katerina-tuckova-odsun-nemcu-brno-fe6-/brno-zpravy.aspx?c=A150509_2161220_brno-zpravy_tr>

VON ARBURG, Adrian – STANĚK, Tomáš. *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945–1951*. Středokluky 2011.

Web stránka Meetingu Brno. [Online] Dostupné z: <<https://meetingbrno.cz/program/mista-pameti-0>>

Web stránka Roku smíření. [Online] Dostupné z: <<https://roksmireni.cz/cs>>

Web stránka zaniklých obcí [Online] Dostupné z: <<http://www.zanikleobce.cz/>>

ŽAMPACH, Vojtěch. Vysídlení německého obyvatelstva z Brna ve dnech 30. a 31. května 1945 a nouzový ubytovací tábor v Pohořelicích 1. 6.–7. 7. 1945. In *Jižní Morava. Vlastivědný sborník*. Brno 1996, s. 179–239.

O autorce: *Mgr. Klara Kohoutová, PhD.* je orální historička působící na Společenskovedném ústavu CSPV SAV, v. v. i. Výzkumně se věnuje dějinám zdola, historické paměti, soudobým československým dějinám se zaměřením na romskou historii a kulturu. Je (spolu)autorkou 5 monografií a řady studií. K jejím silným stránkám náleží popularizace vědy skrze přednášky, workshopy a média. Mezi lety 2021–2023 byla jednou z moderátorek Vedeckého podcastu SAV.

E-mail: kohoutova@saske.sk